MOL-MULK SOLIG'INING MAHALLIY BUDJET DAROMADLARINI OSHIRISHDAGI ROLINI MUSTAHKAMLASH

Jo'rayeva Zahro Toshpulatovna
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti Magistr 1-kurs talabasi
Yo'nalishi: Soliqlar va soliqqa tortish
Ish joyi: "ALIMIR INNOVATION INDUSTRIES" MCHJ Buxgalter

Annotatsiya. Mazkur tezisda mol-mulk solig'ining mahalliy budjet daromadlarini shakllantirishdagi o'rni, soliq bazasini aniqlash xususiyatlari hamda tushumlarni ko'paytirish imkoniyatlari yoritiladi. Taqdim etilgan soliq stavkalari asosida soliq yukining obyektlar kesimidagi farqlari ko'rib chiqilib, kadastr ma'lumotlarini raqamlashtirish, soliq to'lovchilar bilan ishlashni yaxshilash va tushumlar prognozini aniqroq tashkil etishga doir takliflar ishlab chiqiladi.

Kalit so'zlar: mol-mulk solig'i, mahalliy budjet, soliq bazasi, kadastr qiymati, soliq stavkasi, soliq ma'murchiligi, raqamlashtirish, budjet daromadlari.

Mahalliy budjetlarning barqaror daromad manbalariga ega bo'lishi hududlarda yo'l, ichimlik suvi, obodonlashtirish, maktabgacha ta'lim va boshqa ijtimoiy xizmatlarni moliyalashtirish uchun muhim shart hisoblanadi. Mahalliy daromadlar qanchalik barqaror shakllansa, hududiy ehtiyojlarni rejalashtirish va mablag'lardan maqsadli foydalanish imkoniyati shunchalik kengayadi. Shu jihatdan mol-mulk solig'i nafaqat fiskal tushum, balki hududdagi ko'chmas mulkdan foydalanish va mulkni hisobga olish tizimining samaradorligini ko'rsatuvchi vosita hamdir.

Mol-mulk solig'i boshqa ayrim soliqlardan farqli ravishda ko'chmas mulk obyektiga bog'langan bo'lib, uning hisoblanishida obyektning kadastr qiymati, maydoni, joylashuvi va belgilangan stavka muhim ahamiyatga ega. Soliq bazasi to'g'ri aniqlanmasa yoki ko'chmas mulk haqidagi ma'lumotlar o'z vaqtida yangilanmasa, budjetga tushishi lozim bo'lgan mablag'lar to'liq undirilmasligi mumkin. Demak, daromadlarni oshirish faqat stavkani ko'tarish bilan emas, balki soliq bazasini to'liq qamrab olish va ma'murchilikni takomillashtirish orqali ham ta'minlanishi lozim.

Tadqiqotning maqsadi — mol-mulk solig'ining mahalliy budjet daromadlaridagi ahamiyatini asoslash hamda tushumlarni oshirishga xizmat qiladigan amaliy takliflarni ishlab chiqish. Tadqiqotda taqdim etilgan soliq stavkalari axborot manbasi sifatida qabul qilindi; stavkalar amaldagi soliq davrida qo'llanishidan oldin tegishli normativ-huquqiy hujjat bilan solishtirib tekshirilishi zarur.

Mol-mulk solig'i mahalliy budjet daromadlarini diversifikatsiya qilishga yordam beradi. Daromad manbalarining turli bo'lishi hududni respublika budjetidan ajratiladigan mablag'larga to'liq bog'lanib qolish xavfini kamaytiradi. Bundan tashqari, ko'chmas mulkni ro'yxatga olish va uning qiymatini yangilab borish mulk bozoriga oid axborot sifatini yaxshilaydi, soliq yukining adolatli taqsimlanishiga zamin yaratadi. Shu bilan birga, mol-mulk solig'i tushumlarini oshirishda muvozanat muhim: soliq majburiyatlari aniq va tushunarli bo'lishi, soliq to'lovchilar esa o'z majburiyatlarini bajarish uchun qulay imkoniyatga ega bo'lishi kerak. Soliq bazasini kengaytirish yashirilgan yoki hisobga olinmagan obyektlarni aniqlash, mulk egasi va kadastr ma'lumotlarini o'zaro moslashtirish, imtiyozlarni qonuniy asosda qo'llash orqali amalga oshirilishi mumkin.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Quyidagi jadval foydalanuvchi taqdim etgan materialdagi stavkalarni tizimlashtiradi. Jadvaldagi ko'rsatkichlar ushbu tezis doirasida tahlil uchun ishlatilgan bo'lib, ularni amaldagi yil uchun mustaqil ravishda tasdiqlangan stavkalar deb qabul qilmaslik lozim.

№	Soliq solish obyekti (taqdim etilgan material bo'yicha)	Stavka, %
1	Uy-joylar, kvartiralar, dala hovli imoratlari (umumiy maydoni 200 kv.m gacha bo'lganlari), ko'p kvartirali uyga uzviy bog'liq avtoturargoh joylari hamda boshqa imorat va inshootlar	0,34
2a	Shaharlardagi uy-joy va kvartiralar, umumiy maydoni 200 kv.m dan 500 kv.m gacha	0,45
2b	Shaharlardagi uy-joy va kvartiralar, umumiy maydoni 500 kv.m dan ortiq	0,60
3	Boshqa aholi punktlaridagi umumiy maydoni 200 kv.m dan ortiq uy-joylar, kvartiralar va dala hovli imoratlari	0,45
4	Tadbirkorlik faoliyatida yoki daromad olish uchun foydalaniladigan obyektlar, shuningdek yashash uchun mo'ljallanmagan ko'chmas mulk obyektlari	1,50

Quyidagi jadval foydalanuvchi taqdim etgan materialdagi stavkalarni tizimlashtiradi. Jadvaldagi ko'rsatkichlar ushbu tezis doirasida tahlil uchun ishlatilgan bo'lib, ularni amaldagi yil uchun mustaqil ravishda tasdiqlangan stavkalar deb qabul qilmaslik lozim.

№	Soliq solish obyekti (taqdim etilgan material bo'yicha)	Stavka, %
1	Uy-joylar, kvartiralar, dala hovli imoratlari (umumiy maydoni 200	0,34

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

	kv.m gacha bo‘lganlari), ko‘p kvartirali uyga uzviy bog‘liq avtoturargoh joylari hamda boshqa imorat va inshootlar	
2a	Shaharlardagi uy-joy va kvartiralar, umumiy maydoni 200 kv.m dan 500 kv.m gacha	0,45
2b	Shaharlardagi uy-joy va kvartiralar, umumiy maydoni 500 kv.m dan ortiq	0,60
3	Boshqa aholi punktlaridagi umumiy maydoni 200 kv.m dan ortiq uy-joylar, kvartiralar va dala hovli imoratlari	0,45
4	Tadbirkorlik faoliyatida yoki daromad olish uchun foydalaniladigan obyektlar, shuningdek yashash uchun mo‘ljallanmagan ko‘chmas mulk obyektlari	1,50

Jadvaldan ko‘rinadiki, taqdim etilgan stavkalar obyekt turi va ayrim hollarda uy-joyning umumiy maydoniga qarab farqlanadi. Tadbirkorlik faoliyatida foydalaniladigan yoki yashash uchun mo‘ljallanmagan obyektlar uchun ko‘rsatilgan 1,5 foizlik stavka turar joylar uchun berilgan stavkalardan yuqori. Bunday farqlash mulkning foydalanish maqsadini hisobga oladi, biroq soliq organlari obyektning amaldagi foydalanish turiga oid ma’lumotlarni muntazam yangilab borishini talab qiladi. Taqdim etilgan ma’lumotga ko‘ra, soliq bazasi davlat ro‘yxatidan o‘tkazuvchi organ belgilaydigan soliq solish obyektining kadastr qiymati bilan bog‘liq. Shuningdek, soliqni hisoblash maqsadida soliq bazasi 42 million so‘mdan kam bo‘lishi mumkin emasligi qayd etilgan. Jismoniy shaxs bir nechta obyekt bo‘yicha soliq to‘lovchi bo‘lsa, baza har bir obyekt bo‘yicha alohida hisoblanadi. Bu qoidalar soliq hisob-kitobida obyektlar kesimida aniqlikni ta’minlash uchun muhimdir.

Ko‘rsatkich	**1-misol: turar joy**	**2-misol: tijorat maqsadidagi obyekt**
Hisob-kitob uchun qabul qilingan baza	100 000 000 so‘m	100 000 000 so‘m
Tahlilda qo‘llangan stavka	0,34%	1,50%
Shartli yillik soliq summasi	340 000 so‘m	1 500 000 so‘m
Bir xil bazada farq	—	1 160 000 so‘m ko‘proq

Izoh: hisob-kitoblar tushuntirish maqsadida tuzilgan shartli misollardir. Ular imtiyozlar, soliq davri bo‘yicha o‘zgarishlar yoki boshqa qonuniy tuzatishlarni hisobga olmaydi. Misolning asosiy xulosasi shuki, soliq bazasi bir xil bo‘lganida ham stavka farqi budjet tushumiga sezilarli ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Muammo	**Budjet tushumiga ehtimoliy ta’siri**	**Taklif etiladigan yechim**
Kadastr ma’lumotlarining eskirishi yoki to‘liq bo‘lmasligi	Ayrim obyektlar bazaga kiritilmay qolishi yoki noto‘g‘ri hisoblanishi mumkin	Kadastr, soliq va davlat ro‘yxati ma’lumotlarini muntazam solishtirish
Obyektning	Tegishli stavkaning	Obyektlarning amaldagi

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

foydalanish maqsadi noto‘g‘ri ko‘rsatilishi	qo‘llanmasligi natijasida tushum kamayishi mumkin	foydalanish turini qonuniy va xavfga asoslangan tartibda tekshirish
Soliq to‘lovchilarning hisob-kitobni tushunmasligi	Kechikishlar, xatolar va qarzdorlik yuzaga kelishi mumkin	Elektron xabarnomalar, sodda yo‘riqnomalar va onlayn maslahatlarni kengaytirish
Qarzdorlikni erta aniqlash mexanizmlarining sustligi	To‘lovlar kechikishi va undirish xarajatlari ortishi mumkin	Qarzdorlik bo‘yicha erta ogohlantirish va to‘lovni qulay amalga oshirish vositalari
Hududlar kesimida tahlilning yetarli emasligi	Daromad prognozi va budjet rejalari aniqligi pasayadi	Mahalla, tuman va obyekt turi kesimida muntazam tahliliy hisobotlar tuzish

1. Ko‘chmas mulk obyektlari bo‘yicha yagona va o‘zaro integratsiyalashgan ma’lumotlar almashinuvini rivojlantirish. Kadastr qiymati, mulkdor, obyekt maydoni va foydalanish maqsadiga oid ma’lumotlar muntazam yangilanib, nomuvofiqliklar tezkor aniqlanishi lozim.

2. Mahalliy budjet daromadlari prognozini obyektlar kesimida shakllantirish. Prognoz faqat o‘tgan yil tushumiga emas, balki soliq bazasidagi o‘zgarishlar, yangi obyektlar, qarzdorlik va to‘lov intizomiga ham asoslanishi kerak.

3. Soliq to‘lovchilar uchun qulay elektron xizmatlarni kengaytirish. Soliq summasi qanday shakllangani, qaysi stavka qo‘llangani va to‘lov muddati haqida tushunarli xabarnoma berilishi ixtiyoriy rioya etishni kuchaytiradi.

4. Qarzdorlikni undirishda profilaktik yondashuvni kuchaytirish. To‘lov muddati yaqinlashganda eslatmalar yuborish, qarzdorlikni elektron ko‘rish va to‘lovni masofadan amalga oshirish imkoniyati qarzdorlikning ortib ketishini cheklashi mumkin.

5. Mahalliy budjet va jamoatchilik uchun tushunarli hisobotlarni e’lon qilish. Mol-mulk solig‘idan tushgan mablag‘lar hamda ularning hududiy xizmatlarga yo‘naltirilishi haqidagi axborot soliq to‘lash madaniyati va davlatga ishonchni mustahkamlashga yordam beradi.

6. Natijadorlikni faqat stavka yoki tushumning nominal o‘sishi bilan baholamaslik. Soliq bazasining qamrovi, qarzdorlik ulushi, hisob-kitob xatolari, ma’muriy xarajatlar va soliq to‘lovchilarning murojaatlari ham asosiy ko‘rsatkichlar sifatida kuzatilishi zarur.

Mol-mulk solig‘i mahalliy budjet daromadlarini mustahkamlashning muhim manbalaridan biri bo‘lib, uning salohiyati ko‘chmas mulk obyektlarini to‘liq hisobga olish, kadastr qiymatini ishonchli aniqlash va soliq majburiyatlarini o‘z vaqtida bajarishga bog‘liq. Taqdim etilgan stavkalar tahlili soliq yukining obyekt turi va maydoniga qarab farqlanishini ko‘rsatadi. Shu sababli soliq bazasi va obyektning toifasi to‘g‘ri aniqlanishi tushumlarning to‘liqligi uchun muhim shartdir. Mahalliy budjet daromadlarini oshirishning eng barqaror yo‘li soliq stavkalarini avtomatik ravishda oshirish emas, balki mavjud bazani to‘liq qamrab olish, ma’lumotlar almashinuvini yaxshilash, soliq to‘lovchilar uchun xizmatlarni soddalashtirish va qarzdorlikni oldindan boshqarishdir. Ushbu choralar soliq intizomini kuchaytirish bilan birga, ma’muriy xarajatlarni kamaytirish va hududiy budjet prognozlarini aniqroq tuzishga xizmat qiladi.

Kelgusida mol-mulk solig‘i samaradorligini baholash uchun tuman va shaharlar kesimida soliq bazasi, hisoblangan soliq, amalda undirilgan tushum, qarzdorlik hamda undirish darajasi bo‘yicha ochiq

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

statistik tahlil yuritish maqsadga muvofiq. Bunday yondashuv mahalliy budjetning daromad salohiyatini real baholash va qarorlarni dalillarga tayangan holda qabul qilish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi. Mol-mulk solig‘iga oid normalar. Soliq davrida amal qiladigan tahriridan foydalanish lozim.
2. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi hamda soliq organlarining mahalliy budjet daromadlari va mol-mulk solig‘i bo‘yicha rasmiy axborot materiallari.
3. “Iqtisodiyotni raqamlashtirish sharoitida soliq-budjet siyosatini amalga oshirishning ustuvor yo‘nalishlari”. Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari to‘plami, 2024-yil 24-aprel. (Foydalanuvchi taqdim etgan namuna).
4. Mol-mulk solig‘i stavkalari va soliq bazasiga oid foydalanuvchi tomonidan taqdim etilgan jadval.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.